

A

PHILOSOPHIAI MÓDSZEREK
AKADÁLYAIRÓL.

HORVÁTH CYRILL

TISZT. TAGTÓL.

PEST.

EMICH GUSZTÁV, MAGY. AKAD. NYOMDÁSZNÁL.
1868.

A PHILOSOPHIAI MÓDSZEREK AKADÁLYAIRÓL.

HORVÁTH CYRILL

TISZT. TAGTÓL.

(Olvastatott az 1868. január 20-iki ülésben.)

1. §. Irányadás.

Oda kívánunk ezuttal törekedni, hogy a philosophiai módszerekre vonatkozó ismeretek dolgában szükségelt eligazodhatásnak módját ejtsük. E föladat sem nem egyszerű sem nem könnyű. Nem egyszerű, mert több, egymásra belsőleg viszonyló elemből áll; nem könnyű, mert alapos megoldásának feltételei mélyebben rejlenek. Olynemű e föladat, mely egyfelől a vizsgább körütekintést, másfelől az iránytartó behatást nagy mértékben fogja követelni. Az eljárásnak e szükségletei nélkül a szóba hozandó akadályoknak indáit egyenként kipuhatolni, a velök együtt járó homályosságot valamennyi oldalról eltávolítani, majdnem lehetetlen. Pedig azt, hogy mindez megtörténjék, a dolog érdeke parancsolja.

Jól akarunk azonban értetni. Nem a már fokenként megvalósított eligazodottság maga, sem nem a megvalósítás fokenkénti menetele, hanem az eligazodhatás, vagy inkább az eligazodhatás ügyköre az tulajdonképen, a mivel a következőkben foglalkodandunk. Mi hogy annál biztosabban végre hajtathassék, az eligazodhatás és az eligazodottság között előforduló különbségről egy perczig sem szabad megfeledkeznünk.

Az, hogy mind az eligazodhatás mind az eligazodottság szellemi és közvetítés útján létesítendő állapot legyen, kétségbe nem hozható tény. Találkozunk mindamellett egy pont-

tal, melyet ki kell emelnünk. A közvetítés ugyanis más viszonyban áll az eligazodhatáshoz, másban az eligazodottsághoz. Azon közvetítés, mely az eligazodottság ügyében mozog, azonnal véget ér, mielőtt az eligazodottság megvalósult; azon közvetítés ellenben, mely az eligazodhatási állapot felé tart, az ehhez való eljutás után sem szűnik meg, hanem új irányt kezd. Ez az ok, mely miatt az egyik nyugodtsággal, a másik nyugtalansággal jár. Az eligazodott egyén nyugodt, mert már célpontjához ért; a csupán eligazodható nyugtalan, mert valamennyi oldalról nincs még önmagával tisztában. Kivergődött ugyan már az eligazodhatásig jutott egyén is az útjában lelt methodologiai akadályok közül; de azért koránsem állíthatni, hogy az eligazodottsági állapot lehetőségénél tovább haladott. Igen sok kell még ahhoz, hogy az, a mi a dologban lehetséges, valóvá legyen.

Ugy látszik ezek után, mintha itt az eligazodhatási állapot igényelne különösen beható figyelmet. És nincs különben. Az eligazodhatás, mint szellemi állapot, egyfelől a szabad elhatározásnak eredménye; másfelől a szabadon megvalósítandó eligazodottságnak feltétele. Mint eredmény a multa, mint feltét a jövőre iránylik. Nyomatékos mind a két irány. Mint közvetítendő eredmény a szellem olynemű állapotát szükségli, mely a felé tartó közvetítés számára irányokat jelöl ki. Ezen állapot a szellemi elfogulatlanság. Mint feltét oly elemeket tartalmaz, melyek miatt a közte és az eligazodottság között előkerülő összefüggés szükségképeni. Tehát elfogulatlanság és tartalmasság! Amaz negatív, ez pozitív oldal. Mind a kettő együtt teszi az eligazodhatási állapotot. Az elfogulatlanság arról tesz bizonyosságot, hogy a szellem mindentől elvonatkozott, a mi neki az eligazodottsági állapot előhozásakor akadályára lehetne. A tartalmasság azt sejteti, hogy a szellem bír már azon elemekkel, melyek által az érintett előhozás folyamítását megindíthatja. Mik után ítélve, a szellem eligazodhatási állapota az eligazodottság megvalósítandó állapotára nézve nélkülözhetetlen mozzanat.

De mi az tulajdonképen, a mi szellemünkön belül az eligazodhatási állapotnak útjában áll? Kétségkívül oly valami, a mitől a szellemnek meg kell tisztulnia, hogy magát el-

fogulatlaná tegye. A megtisztulás küzdelemmel jár: küzdenie kell tehát a szellemnek is, hogy mindazt eltávolítsa, a mi őt elfogulttá tette. De mi az közelebbről tekintve? Azon egyoldalú szempontok, ferde nézetek, bal- és előítéletek, meg azon fonákul megszokott fölfogások, melyek magukat a szellemenben, midőn ez az eligazodhatás előhozásakor szemmel tartandó tárgyakkal foglalkodott, már előbb megfészekelték. Hogy ezen, szemmel tartandó tárgyak csak a philosophia köréhez tartozók sorából valók legyenek, magától értetik. Az akadályokkal való küzdés azonban szabályszerűleg intézendő, nehogy az eltávolításra csakugyan méltó elemekkel együtt azok is eltávolíttassanak, melyek épen azt okozzák, hogy az eligazodhatási állapot a létesítendő eligazodottsági állapotnak szükségképeni feltétele lehessen.

Így állván a dolog, az akadályok elemei közül némelyek eltávolítandók, mások megtartandók. Némelyek eltávolítandók, mert gáncoskodásuk folytonossága mellett, az eligazodhatásnak, némelyek megtartandók, mert ezek érvényre való juttatása nélkül az eligazodottságnak módját nem ejthetnők. Következésképpen az eligazodhatás ügyében mozgó közvetítés az eltávolítandók irányában negative, a megtartandók irányában pedig positive tartozik viselkedni. Nincs, nem is gondolható itt olyféle ok, mely miatt a methodologiai akadályoknál alkalmazandó módszert akár csupán negative, akár csupán positive kellene folytatni. Az egyoldalú alkalmazás itt sem hozhatna elő mást, mint homályt és zavart; mert ha valaki az egyoldalú alkalmazást e helyen is folyamatba hozná, az a philosophiai módszerekre vonatkozó ismeretek világossága és rendessége elé, a már létező akadályokon felül, még újakat is gördítene. Ennyit irányadásul.

2. §. Tudomány-e a philosophia?

Különös egy kérdés! Évszázadok sőt évezredek multak már el, mióta az emberi szellem philosophál, philosophálva rendszereket alkot, rendszereket alkotva a philosophia eszméjének fokenkénti megvalósításán dolgozik, s ezt téve az igazság és a bizonyosság egységének tudományos megismerésében szünet nélkül előre törekszik; és mindezek dacára

még most sem volnánk az iránt tisztában, vajon a philosophia tudomány-e vagy nem? Vagy tudjuk már, hogy tudomány, vagy nem tudjuk. Ha tudjuk, nincs ok a már egyszer meghaladott kérdés újolagos fölvetésére. Ha nem tudjuk, nincs ok a már annyiszor meghiúsult fáradság megújítására.

Ilyeneket hallhatni most, valahányszor az előbbi kérdés megpendítettik. Főleg pedig azoktól lehet ilyeneket hallani, kik a multnak elvont fölfogásáról sehogys tudnak lemondani. A multnak elvont fölfogását nyomban követik az ily gondolatok. Az elvontság mindig egyoldalú; az egyoldalúságot pedig eredményében sem követi más, mint egyoldalúság. Egészen más gondolatokkal fogunk találkozni, mihelyt a vizsgálódó ész a philosophia fejlődésének külső viszonyait, és e viszonyok határai között ama fokokat meg azon irányokat is számba veszi, melyek az időnkénti fejlődést közelebből jellemzik. A jellemzés az abban eljárók egymástól való eltérésére fog mutatni. Az sem szenved kétséget, hogy ilyenkor, a különbözések így vagy amúgy történt felfogása miatt, a majd kisebb majd nagyobb mértékben pártolt vagy gáncsolt nézetek többoldalúsága sem maradhat érintetlenül.

Miknek következtében azon akadályok megvizsgálásánál, melyek a philosophiai módszerek tanulmányozásakor eszközlendő haladást és e haladás biztosságát még mindig zavarthatják, minden más előtt kiemelendők a philosophiára, mint tudományra, vonatkozó nézetek. De különös gonddal kiemelendők mégis azok, melyeknek tisztába-hozása után a többivel való bánásnak menetét semmi sem szokta megakasztani. E nézetek így hangzanak: a) a philosophia tudomány; b) a philosophia nem tudomány.

E nézetek közül egyik sem szűkölködik pártolók nélkül, kik, ha kell, bizonyítékokkal is képesek előállani. Hogy hányfélék és minő sajátásúak legyenek az ily bizonyítékok, azt a philosophia történetére vonatkozókból tudjuk. A philosophia történetére való hivatkozás itt elutasíthatatlan, mert a számba vehető nézetek és az ezeket illető bizonyítékok épen a philosophia történetében méltányoltatni szokott rendszerek határai között mutatták ki, vajon a tudomány lényegéből, vagy a philosophiának esetleges viszonyaiból voltak-e

merítve. Miknek tudására itt, a két oldal között található különbség miatt, szükségünk van. Az, a mi a tudomány lényegéből folyt, a philosophiában is érvényes; az ellenben, a mi a philosophia esetleges járuléka, mulékony tünemény. Ha valahol, bizonyára e két oldalnál van helyén az élesen megkülönböztető belátás. Az ok, mely az ily belátást sürgeti könnyen föltalálható. Számtalanszor megtörtént már, hogy épen a lábra-kapott nézetek és az e nézet eknél előhozott bizonyítékok forrásának hibás fölfogása miatt, lett a valamely irányban keletkezett haladás ügymenete tétovázóvá vagy egészen foganattalanná.

Igazolja ezen állítást a) azok nézete, kik szerint a philosophia egyedül azért nem tudomány, mert az exact tudományok között elő nem fordul. Igazolja b) azoké, kik szerint a philosophia csak eszköz, mely a) az emberi tehetségeknek bizonyos készségekkel való ellátásakor, β) az egyes tudományok művelésekor, γ) akármily másféle tárgykörnek megitélésekor, sikeresen alkalmazható. Igazolja végre c) azok nézete, kik szerint a philosophia semmit sem mutathat föl, mi őt az egyes tudományoktól határozottan megkülönböztetné.

Földadatunk megfejthetésének egyik föltétele, hogy az iménti nézetekben foglalt hiányokon minél előbb túltegyünk.

Az első nézet szerint a philosophia egyedül azért nem tudomány, mert az exact tudományok között elő nem fordul. Kézzel fogható egyoldalúság. A philosophia nem exact tudomány: tehát nem is tudomány. Ennyiből áll az egész okoskodás. Vannak, kik a csak eddig jutottat szóra sem méltatják. De hibásan, mert a mellőzés nem bizonyíték. Az exact tudományok emberének ítélete sem szűkölködik mindig alap nélkül. Az ő tudáskörén belül is van egy pont, melyre hivatkozhatik. Ez a tények hatalma. Neki tény kell. A hol ez nincs, ott a hiúságos szörszálhasogatás ütötte föl a maga sátorát. Ily sátorvilág, az ő nézete szerint, az egész philosophia. Lásuk ennél fogva, vajon, az exact tudományok emberével szemközt, nem hozhatnánk-e föl egykét tényadatot.

Allihn és Ziller Lipcsében egy folyóiratot adnak ki, melynek czíme: Zeitschrift für die exacte Philosophie. E folyóirat czélját az első kötet I. füzetének V. lapján ilyféle

nyilatkozat fejezi ki: azon indokokat akarjuk elősorolni, melyek a gondolkodást a mostani idealismus tévelyeitől az elméleti philosophiában az exact realismushoz, a gyakorlati philosophiában pedig a tiszta idealismushoz átvezetik. E nyilatkozat bizonyosságot tesz arról, hogy a herbartisták a philosophiának legalább elméleti oldalát exact tudománynak tartják.

Fischer Kuno még tovább megy. System d. Logik u. Metaph. zw. Aufl. Heidelberg 1865. című munkájának 4—5 lapján ilyfélék találhatók: A philosophia a maga tárgyát sem nem mutathatja föl, mint a természettudományok, sem nem szerkesztheti azt mint a menysiségtan. Innen az látszik következni, hogy a philosophia nem exact tudomány. És még s tudománynya akar lenni? . . .

A philosophiának megalapítása végett helyezkedjünk a tapasztalati tudományok álláspontjára, hogy azután ott arról a tapasztalati tudományok szellemében vagy megigazoljuk, vagy elejtjük.

A dolog eléggé egyszerű. Vannak tapasztalati tények vannak azokról szóló tapasztalati tudományok is. E tudományok annyifélék, a hányféle a tapasztalás országa. Maga a tapasztalati tudomány is egy a tényadatok közül. Vagy talán nem? A természeti tudomány épen oly tényadat, mint akármily természeti tünemény. A tény megmagyarázandó, tehát ez is. E tény a tapasztalati tudományok nem képesek megmagyarázni. Nem képesek pedig azért, mert épen ők hozzák azt elő. A ki a tapasztalati tárgyakat megmagyarázza, előhozza ugyan az azon tárgyra vonatkozó magyarázatot, előhoz egy tapasztalati ismeretet, egy új tény, de a nélkül, hogy azt megmagyarázná. Előhoz tehát egy megmagyarázatlan, egy megmagyarázandó tény.

De ezen tényadat tekintetéből is kell egy magyarázatnak, egy tudománynak léteznie. Vagy talán nem? Maga a tapasztalás marad-e homályban akkor, midőn a tapasztalati tárgyak fölvilágosíttatnak? Ha tehát a tapasztalati tudományok fölvilágosítása szükséglet: követelniök kell azon tudományt, mely a tapasztalást, az ismeretet, az általában vett tudást megmagyarázza. E tudomány a tudománytan. Ez teszi a philosophia föladatát. A dologhoz nem értők a

philosophiát épen ott keresik a hol nincs. Nem csodálhatni azután, ha rá sem találunk. A philosophia nem választ magának álláspontot valahol a tapasztalati tudományokon kívül, hanem azokon belül. Itt van az ő állomása, itt foglalkodik ő azon föladattal, mely nem kevesebbé tényleges, nem kevesebbé határozott és exact, mint akármily más tudományé. Ezek Fischer Kuno gondolatai. Fölös minden szó, mely hozzájuk csatolhatnák.

A második nézet szerint a philosophia csak eszköz, mely sikeresen alkalmazható a) az emberi tehetségek művelésekor; b) az egyes tudományokban; c) akármily másféle tárgykörnél. Az első pontot különösen azok vitatják, kik a philosophiát az emberi tehetségek gymnastikájának tekintik; a második pontot azok, kik valamely tudománynyal rendszeresen foglalkodnak; a harmadikat azok, kik az élet bonyodalmas viszonyai között előforduló ügyeket behatódiban tárgyalják.

E pontok mindegyikének van helyeselhető, de van kifogás alá eső oldala is. Lássuk őket egymás után.

Mivel a tudományok között egyedül a philosophia az, melyen belül az emberi szellem saját tehetségeit először általában, azután különleg, majd egymáshoz való viszonylásokban, végre mint azon egy organismus belsőleg összefüggő, szükségképeni fejlődéseit áthatja, s ez által önmagának ismeretét öntudatosan létre hozza; továbbá mivel a philosophia saját létezésének megvalósításakor a szellem valamennyi tehetségének szabályszerű mozgását igénybe veszi, s ezt téve azoknak bizonyos készségekkel való ellátását eszközli: épen nem lehet váratlan, ha az önmagának ismeretére jutott szellem a philosophiát azon eszköznek nézi, melynek segédelmével az önismeretet öntudatosan megvalósította. De következik-e már azért innen, hogy a philosophia csak eszköz? Tudhatná-e a szellem, hogy az ő tehetségeinek egészlété valódi organismus, ha a philosophia, melynek segédelmével ezen organismus megismeretése létesítve lön, belsőleg vagyis organice összefüggő ismeretekből nem állana? Teljességgel nem. Ha nem, ez mutatja, hogy a philosophia több, mint csak eszköz.

Az organico össze függő ismeretek egészletét tudománynak szoktuk nevezni.

De nem lehetne-e azért a philosophia eszköz a tudományok irányában? Azon állásnál fogva, melyet a tudományok sorában elfoglal, lehetne őt ilyennek is tekinteni. A philosophia legfőbb tudomány. Mint ilyen a tudomány fogalmát a fejlődés legfőbb fokán történt megvalósíttóságában tartozik föltüntetni: innen van, hogy ő mindenik tudomány előhozhatásának egyik szükségképeni föltétele. Ha ő nem lehet irányadólag a szellem előtt akkor, midőn ez különböző ismeretekkel foglalkodik: e foglalkodás hozhat elő egyes ismereti csoportozatokat, de egyes tudományokat nem. A philosophia vizsgálja és állapítja meg azon alapfogalmakat, melyeken az egyes tudományok nyugszanak; a philosophia világosítja föl azon módszerek mivoltát, melyek az egyes tudományok szerkesztésekor alkalmaztatnak; a philosophia jeleli ki azon általános czélt, mely felé mindenik tudománynak, mint tudománynak, törekednie kell. És mivel az egyes tudományok annál kiválóbban felelnek meg saját hivatásuknak, minél nagyobb érvényre juttatták, magukon belül, a philosophiától tudva vagy nem tudva átvett mozzanatokat: mondhatni, hogy a philosophia a többi tudomány létezésének és haladásának egyik eszköze. De állana-e ez, ha a philosophia a többi tudomány létesülésére éppen az által nem folya be határozólag, a mi őt magát valódi tudománynya teszi? Kölcsönözhetne-e a philosophia az egyes tudományoknak igaz alapfogalmakat, ha ő azoknak igazságát saját elvének igazságánál fogva napfényre nem hozhatná? Adhatna-e az egyes tudományoknak biztosan alkalmazható, igaz módszereket, ha ő azok biztosságáról és igazságáról, saját módszerének igaz voltánál fogva, meg nem győződhetnék? Teljesseggel nem. Több tehát a philosophia, mint csak eszköz.

Azok után, a mik eddig mondattak, az is könnyen megmagyarázható, ha némelyek a philosophiát az élet bonyodalmas viszonyai között, bármily tárgykör megismerésekor és behatóbb kezelésekor érvényes eszköznek tartják. Ahhoz ugyanis, hogy az életbeli bonyodalmak között lelt tárgykör, az ennek létezését föltételező viszonyokkal együtt, cél-

irányosan fölfogottá és e fölfogás után czélirányosan felhasználhatóvá váljék, okvetetlenül szükséges a szellemi tehetségeknek czélirányosan kialakított készségekkel való ellátottsága, tehát oly szellemi birtok, melyet csak a philosophiával való öntudatos foglalkodás idézhet elő ott, a hol alap van rá. De mondhatni-e azért okszerűen, hogy a philosophia csak eszköz?

A harmadik nézet szerint a philosophia nem tudomány, mert semmit sem mutathat föl, a mi őt az egyes tudományoktól határozottan megkülönböztetné. Az ezen nézethez ragaszkodók három részre oszlanak.

Az első rész minden más előtt azon tárgy után tudakozódik, melynek tudományos megismerése a philosophia kizáró föladatát teszi. De bár merre forduljon, sehol sem találkozik olyannal. Azon tárgyak, melyek az ember lényeges viszonyainak határai közé esnek, úgymint: a természet, az emberiség, és az isten, le vannak már az egyes tudományok által foglalta. Akár mi legyen az, a mi még ezeken kívül léteznék, az a tudománynya alakítandó ismeretek tárgyai közé nem soroztathatik. Innen a philosophiának tárgyhassága.

A másik rész az ismerés szempontjából indul ki, és főleg azon sajátság előmutatását sürgeti, mely a philosophiai ismerésmódot a többi tudományban divóktól határozottan megkülönbözteti. Ha a bölcsezt az értelmi szemlélet hangoztatja, azt e rész, mint önkénytől függő és határozott tárgyra éppen nem irányló valamit, a mysticismus homályai közé utasítja. Ha a bölcsezt a tiszta gondolásról tesz említést, azt e rész üres agyszüleménynek tekinti; mert az ismeretet a szemlélet és a gondolat egysége teszi valódivá. Ha a bölcsezt az általános tudásra hivatkozik, azt e rész minden irgalom nélkül elveti; mert az emberi véges gondolkodás nem terem, hanem csak utángondolja a világi lények által már megvalósított isteni gondolatokat. Innen azután az ítélet, mely a philosophiától, mint tudománytól, az önállóságot megtagadja.

A harmadik rész az egyes tudományokat veszi szemügyre, és miután az azokban lelt tárgyakat, ismerésmódokat és alkatrészeket körültekintőleg átvizsgálta, így okoskodik:

a) Az a tárgy, melylyel valamely tudomány, mint tudomány foglalkodik, csak egy lehet; de az ismerési mód, melyet érvényesít, kétféle: utólagos és előleges. Az utólagos a különösektől emelkedik föl az egyetemeshoz; az előleges az egyetemestől boesátkozik le a különösekhez. Innen mindenik tudományban az empiriai és a philosophiai rész, melyek mivel egymást kölcsönösen föltétezik és kiegészítik, következöleg mivel azok, ugyanazon tudományon belül, egymást, a közös tárgy teljes ismereténél fogva, kölcsönösen szükséglik, nem szakasztathatnak el soha egymástól.

b) Az egyes tudományokban lelt philosophiai részek nem csak különböző tárgyaiknál, hanem az ezen tárgyakban gyökeredzett sajátságaiknál fogva is, negative viselkednek egymás iránt, vagy is egymást kölcsönösen kizárják. Nincs tehát ok, mely azt lehetővé tenné, még kevesebbé van ok, mely azt szükségelné, hogy az egyes tudományok egészéből kiszakasztott philosophiai részek egy önálló és philosophiának nevezendő tudomány-egészszé tömörüljenek. A külső czélok után indult erőszak sohasem szülemített még tudomány-egészszet. Világosan mutatják ezt az egymást kölcsönösen megtámadó és lerontó philosophiai rendszerek is. Divatoznak egyideig, míg t. i. a csalódás tart, azután pedig minden valódi nyom nélkül elenyésznek. Így a harmadik nézet pártolói.

Kérdés már most: vajon a philosophia mutathat-e föl tárgyat, ismerésmódot, vagy egészeti sajátságot, mely őt az egyes tudományoktól határozottan megkülönböztetné. Vagy mutathat, vagy nem. Ha mutathat, miben áll az? Ha nem mutathat, min sarkallik azon önállóság, melyet szünet nélkül követel?

Az iménti pontokat illető vélemények nagyon elágazók. Vannak, kik a philosophia tudományos volta ellen torzsalkodók fölfogásában keresik azt a hiányt, mely miatt fonákul ítélnék. Ezek szerint hiányos az a fölfogás, mely a philosophiát a tudományok sorában csak elsőnek, valamint hiányos az is, mely csak utolsónak tekint; mert a philosophia, mint tudomány, első és utolsó is. Első, ha a tudományok synthetice kezeltetnek, mert akkor minden más tudománynak alapúl szolgál; utolsó, ha a tudományok analytice kezeltetnek, mert

akkor a philosophia csak a többi tudomány létre-jötte után áll elő. De ha nem a tudományok keletkezésének folyamatát, hanem azon eszmét hangoztatjuk, melyet a philosophia érvényre juttat: akkor a philosophia a többi tudomány irányában első is utolsó is, mert amaz eszme, az emberi szellem tudományos életén belül, alap is czél is. Alap, mert rajta nyugszik e tudományos élet minden irányban való fejlődése; czél, mert e fejlődés csak ott és akkor lesz igazán befejezve, a hol és a midőn amaz eszme teljesen megvalósított. Sajátképen tehát nem ezen eszme az, mely a tudományok létre-jötteinek folyamatán keresztül meg-megnyilatkozó életet mozgatja; hanem az ezen eszmében önmagát fölfogó és tevő emberi szellem azon tényező, mely a kérdés alatti eszme fokozókénti fejlődésének közvetítése által önmagának ismeretét valóstja meg. Túl van az bármily kétségen, hogy a mindenképen igaz ismeret után való törekedés az öntudatra fejlődött emberi szellem életén belül mindenkor valódi szükséglet.

Hibáslandók tehát azok, kik a philosophiát a többi tudomány szülemítvényének tartják; mert egy tudomány sem lépheti át a maga határait, sem nem szülemíthet más tudást a magán kívül. A philosophia meg a többi tudomány közötti viszonynak fölfogása lehet vagy külső vagy belső. Ha őket elkülönözötten alkalmazzuk, mindegyik mást eredményez. Az elkülönözötten alkalmazott külső fölfogás szerint a philosophia lesz a többi tudomány eredménye; az elkülönözötten alkalmazott belső fölfogás szerint ellenben a többi tudomány lesz a philosophia eredménye. A külső fölfogás szerint a philosophia csakugyan függ a többi tudománytól, mert ezek szolgálnak neki föltétül arra nézve, hogy ő saját elvéhez eljuthasson, és azt, ha már hozzá eljutott, önmagának szerkesztésekor annál könnyebben felhasználhassa. A belső fölfogás szerint ellenben a többi tudomány függ a philosophiától, mert ez, saját eszméjénél fogva, benne van már a többi tudományban; ezen eszméből sarjadzik mind az, a mi bennök philosophicum; ezen eszme okozza tehát azt is, hogy a többi tudomány a philosophia önállóságra való fejlődhetésének föltétül szolgálhasson. Mi mutatja, hogy a többi tudomány valódi életelvét a philosophia eszméje teszi. Mihelyt azonban a philo-

sophia, saját elvének minden idegen elemtől való megazabálása után, önállóságra vergődött: azon tudásra nézve, melyet szülemít, nem függ többé a többi tudománytól. A philosophiai tudás önálló alapon nyugszik.

Hajdanában a philosophia azon egynek tartatott a mindenképen igaz tudás keresésével. Mindenre kiterjeszkedett, csak hogy azt, a mi igaz, megismerhesse. *Scientia rerum humanarum et divinarum*, mondá Cicero a stoikusok után. Off. I. 2. Seneca is hasonlólag ítélt ep. 89. De mit keresünk tulajdonképen? Azt minden esetre, a mit még nem birunk. A mit már igazán birunk, azt többé nem keressük, hanem vagy élvezük vagy tökéletesítjük. A philosophia létezése már hajdanában is tanúság volt arra nézve, hogy a közönséges, a közszerű tudás már akkor is igaztalannak ítéltetett. De ha az önmagában vett tudás igaztalan, és ha épen ezen igaztalanság volt a philosophia megindulásának oka: mi állhat jót azért, hogy a philosophia a maga czélját, a mindenképen igaz tudást, csakugyan elérje? Képes-e a philosophálás az ismerés természetét megváltoztatni? Azt nem képes tenni; de képes azt a maga valódiságában megismerni, és midőn azt teszi, akkor ejti épen módját az igazság megismerésének.

A tudásnak két álláspontja lőn itt megérintve: az objectív és a subjectív. Mindegyikről történtek már nyilatkozatok a philosophia tárgyának ügyében. Különösen az objectív álláspont híveinél ilyfélekkel találkozunk:

a) A tudományok, tehát a philosophia által előhozott tudás is, csak az érzékileg fölfogható világra vonatkozhatik; a mi azon fölül van, az a hit dolga. Különböznek mindamellett az egyes tudományok a philosophiától; mert míg amazok az adott tünemények közelebb fekvő alapjainak elősorolásával is megelégszenek, a philosophia a legtávolabbi alapokba és azok összefüggésébe is behat, hogy így azt, a mi bennök egyetemes, napfényre hozza.

b) A philosophia az értelmi szemlélet segédelmével közvetlenül helyezkedik be az érzékfölötti világba, hogy így, az általánosan egyetemesnek fölfogása és átértése után, a viszonylag egyetemeseket, mint az egyes tudományoknak egyedüli tárgyait, annál alaposabban megismerhesse.

c) Akár fölfelé emelkedjék, akár lefelé bocsátkozzék a philosophia, soha sem teheti annak tárgyát más, mint az, a mi minden létezőben igazán létező. A többi tudomány a létezőkkel, a philosophia csak az igazán létezővel foglalkodik. A mi a létezőkben az igazán létezőn kívül található, az kívül esik a philosophiának hatáskörén. Hogy ezt az igazán létezőt csak a tiszta gondolás segédelmével lehessen fölfogni és átérteni, az iránt a legkisebb kétség sem támadhat.

Sőt támadhat, valamint támadt is már minden iránt, a mi az elvontan vett objectív álláspontra támaszkodó dogmatismusból keletkezett. Az előbbi pontok hallása után teljes joggal kérdezheti a subjectív álláspont embere: hogy ugyan min alapszik végsőleg mindaz, a mi az előbbi pontokban érintve volt? Mi hatalmazza föl a mi elménket arra, hogy az érzéki világ határait átlépje? Miben áll azon értelmi szemlélet, mely által az ember az érzékfölötti világba közvetlenül belé helyezkedik? Mi az a mindenben igazán létező? Mi az a tiszta gondolás? Mi az ismerés, és meddig terjednek határai? Oly kérdések, melyekre az objectív álláspont hívei csakugyan nem tudnak teljesen megnyugtató feleleteket adni. Feleleteikből azonnal kiviláglik, hogy az általuk vallott dogmatismus előtéteken nyugszik. Innen a hiány, melyet náluk a philosophia tárgyára vonatkozóknak lelhetni.

A subjectív álláspont emberei e hiánynak okát az ismerő tehetség átvizsgálásának elhanyagolásában vélik föltalálhatónak. Képtelenség az előttük, hogy valaki, az ismerés mívoltának ismerete nélkül, valamely tárgy megismerésére vállalkozhassék. Ezek szerint a philosophiának őt minden más tudománytól megkülönböztető sajátága abban áll, hogy ismerettannal bír, melynek tárgya maga az ismerő szellem. Azon ismeret, melyet a philosophia érvényesít, tartalmára nézve észbeli, formájára nézve pedig discursív. Ezek szerint a philosophiának egyedüli tárgya az emberi szellem összes tétekedésének eredeti törvényessége, vagyis az én ösformája. E tárgy kizárólag az ő tárgya.

A philosophálás kiindulási pontját a tudati tények teszik; mert közvetlenül csak ezek igazak. E tények fölfogása a philosopháló énnel önszemlélésétől függ. Ezen önszemlé-

lés itt szükségképeni föltét. Ámde mivel az én eredeti törvényességére vonatkozó fogalmakat csak discursive lehet szerkeszteni, e szerkesztés meg értelmi tétkedés; továbbá mivel az önszemlélés és az értelmi tétkedés együttesen hozzák elő a philosophálást, mint működést: bizvást lehet mondani, hogy a philosophiai ismeret értelmi szemlélésen sarkallik. A philosophálás értelmi működéssel párosított önszemlélés. A philosophia az emberi szellemen belül keresi föl azon egyetemes föltételeket, melyek minden ismeretnek föltételei. Sajátságában áll az a philosophálónak, hogy ő az ismeret azon föltételeit és törvényeit akarja tudományosan megtudatolni, melyek az észszel bíró emberi szellemen jelennek. Ez az egyik ok, mely miatt a philosophia tudománytannak is neveztetik. Találkozunk e kitételrel is: tudományok tudománya.

Ezek után ítélve, az ő tárgya legegyszerűsőbb tárgy. Míg az egyes tudományok a különleges vagyis azon tárgyakkal foglalkodnak, melyeket a tudás magán kívül talál: a philosophia a tudást veszi szemügyre. Azért mondják némelyek, hogy a philosophia a tudásról szóló tudomány.

De mit akar tulajdonképen az önmagát tudományosan fejlesztő emberi szellem elérni? kérdik ezek után a concret álláspont-hozsítók? E kérdésre sem az objectiv, sem a subjectiv álláspont-ról vitatkozók nem adnak megnyugtató feleletet. De azon egyoldalúság miatt, melyet meg nem haladtak, nem is adhatnak. A maga teljességében fölfogott ismeret az objectiv oldalt épen úgy szükségli, mint a subjectiv oldalt. Ámde mivel a philosophiai ismeret csak akkor igazán philosophiai, ha mind objective, mind subjective, mind concrete igaz: láthatni, hogy az önmagát tudományosan fejlesztő emberi szellem nem akar, nem is akarhat mást, mint az általános igazságon belül önmaga igazságának, és önmaga igazságán belül az általános igazságnak vagyis az öszszeszerű igazság eszméjének oly ismeretét, mely őt teljesen megnyugtassa. Ez pedig a philosopháló szellemen csak azon föltét alatt fog létre jönni, ha az igazsággal a bizonyosság, a bizonyossággal meg az igazság bensőleg egyesül; mert a philosophia tudomány az igazság és bizonyosság egységéről.

És ezen egység az tulajdonképen, mely őt minden más tudománytól határozottan megkülönbözteti. A bizonyosságtól elkülönözött igazsággal, meg az igazságtól elkülönözött bizonyossággal a tudás többi fájánál is találkozhatunk; azon egység, melyen belül az igazság és a bizonyosság egymást kölcsönösen áthatották, egyedül a philosophiát jellemzi. Ez okozza, hogy onnan, a hol ezen egység nincs, de a tárgy ismeretének teljességénél fogva szükséges, sohasem maradhat el a philosophia befolyása. Így keletkezett a positiv jogtan mellett a bölcsészeti jogtan, a természettan mellett a bölcsészeti természettudomány, a történettan mellett a történelem philosophiája, a positiv vallástan mellett a bölcsészeti vallástan. Ugyanannyi bizonyítékok arra nézve, hogy a philosophia valódi tudomány. És így el van azon akadály hárítva, mely a philosophiai módszerekre vonatkozó ismeretek elé a philosophia tudományos voltát illető nézetek által szokott gördíteni.

És ez itt a negativ haszon. Hát a positiv? Igazoltak gyanánt lehet a következőket érintenünk:

a) A philosophia tudomány, tehát olyféle módszert szükségel, mely tudományos legyen;

b) A philosophia egyetemes tudomány, tehát olyféle módszert szükségel, mely egyetemességénél fogva a tudományok minden módszerét birtokolja;

c) A philosophia minden más tudománytól különbözik, tehát olyféle módszert szükségel, mely sajátosságánál fogva minden más módszertől különbözzék;

d) A philosophia legfőbb tudomány, tehát olyféle módszert szükségel, mely maga tartozik önmagát igazolni.

Van-e a philosophiának ily tulajdonokkal ellátott módszere?